

Erken Özel Eğitim Hizmetleri

Bünyamin BİRKAN*
Anadolu Üniversitesi

Ozet

Yaşamının ilk yıllarını çoğunlukla ev ortamında geçiren gelişim geriliği gösteren ya da bu riski taşıyan çocuklar için erken eğitim çok önemlidir. Bu çalışmada, erken özel eğitim uygulama çeşitleri (uzman-merkezli uzman-gudumlu, aile odaklı ve aile merkezli), erken özel eğitim sunma modelleri (eve-davali, kuruma dayali ve eve ve kuruma-dayali) tanıtılmıştır. Ayrıca çalışmada dünya genelinde kullanılan erken özel eğitim programlarıyla Türkiye'de de yaygın olarak kullanılan özel eğitim programlarından Küçük Adımlar Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. Çalışmanın sonunda Küçük Adımların Türkiye'de nasıl uygulandığı daha sonra uygulamanın ne şekilde von değiştirdiği tanıtılmıştır.

Anahtar Sozcukler: *Erken özel eğitim, erken özel eğitim programları gelişimsel geriliği olan çocuklar, Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı*

Abstract

Early intervention is very important for children with developmental delay or at risk who almost spend their life at their home during early childhood period. In this study different ways of early special education services (professional centered, family allied, family-focused, and family-centred), and early special education models (home-based, center-based, and home and center based) are introduced. Also in this study early special education programs used world wide and Small Steps Early Intervention Program for children with developmental delay used in Turkey are introduced. At the end of the study how to implement Small Steps Early Intervention Program in Turkey is discussed and given some suggestions for further studies.

Key Words: *Early special education early special education programs children with developmental delays Small Steps Early Intervention Program*

---

* Yrd. Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü 26470 Eskişehir

Erken özel eğitim sıfır-altı yaş arasındaki gelişim geriliği olan ya da risk altında bulunan çocuklar ile ailelerine sağlanan eğitim hizmetleridir (Odom, Yoder ve Hill, 1988, Wolery, 1993) Gelişim geriliği gösteren çocukların tüm gıziilguçlerine ulaşmaları için eğitimlerinin olabildiğince erken başlaması gerekmektedir (Heward, 1996, Odom, ve diğ , 1988, Peterson, 1988, Schulz 1987 Wolery 1993)

Yaşamlarının ilk yıllarını çoğunlukla ev ortamında geçiren gelişim geriliği gösteren çocukların öğrenmeleri, ailelerinin kendilerine sunduğu öğretici yaşantıların sonucunda olmaktadır (McBride ve Peterson 1997 Minke ve Scott 1993 Peterson, 1988, Schuck ve Bucy 1997) Çocuklarında gelişim geriliği olduğunda anne babalar tüm aile bireylerini günlük yaşama katabilmek için pek çok normal etkinlikte uyarılama yapmak zorunda kalabilmektedirler Boyle zamanlarda anne-babalar çocukları için adeta birer öğretmen olmaktadır (Powers, Singer, Stevens ve Sowers, 1992)

Yukarıda belirtilen hususlardan yola çıkarak, gelişim geriliği olan ya da gelişim geriliği riski taşıyan çocuklarının bakımını üstlenen ailelerin eğitime de aktif katılımlarının sağlanmasına yönelik hizmetlerin geliştirilmesiyle ve erken özel eğitim programlarının uygulanmasıyla ilgili yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır Bu düzenlemeler gelişmiş ülkelerde 1960 lı yıllarda yururluğe girerken (Blackhurst ve Berdine 1993) Türkiye'de 1997 yılında yururluğe girmiştir (T C Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hukmünde Kararname 1997)

Erken Özel Eğitim Hizmetlerinin Amaçları

Wolery (1993) erken özel eğitim hizmetlerinin genel amaçlarını, erken eğitim dönemindeki çocuklar aileler ve erken eğitim hizmetini sağlayanlar için şu şekilde sıralamaktadır

Çocuklar için (a) gelişimsel becerilerin en iyi şekilde kazanılmasını sağlamak (b) belirli durumlarda ve ortamlarda içinde yaşayacakları topluma uyumlarını en üst düzeye çıkarmak (c)

kışisel bakımlarını yapabilme düzeylerini ve sosyal yaşamlarının kalitesini arttırmak

Aileler için (a) çocuklarıyla ilgili uygun kararları alabilmek (b) çocuklarıyla, hem ule hem de çocuk için doyurucu ve yararlı şekilde etkileşimde bulunabilmek (c) çocuklarının gelişimine katkıda bulunabilmek (d) toplumla bütünleşmek

Hizmeti sağlayanlar için: (a) gelişim geriliği olan çocukların ve ailelerinin toplum tarafından kabulunu arttırmak (b) erken özel eğitim programlarını uygulamak ve geliştirmek (c) gelişim geriliği olan çocukları, ailelerini ve sunulan hizmetleri desteklemek ve savunmak

Alanyazında gelişim geriliği olan çocuklara sahip ailelere öğretim etkinlikleri öğretildiğinde, aile uyelerinin çocuklarına istenilen davranışları kazandırabildikleri bir çok kavram ve beceriyi öğretebildikleri belirtilmektedir (Heward, 1996, Hornby ve Singh, 1984 Makuau ve Manos, 1989, Powers ve diğ , 1992, Schaefer 1991, Winton, 1986)

Türkiye de ozurlu çocukların ailelerinin öğretici olarak yetiştirildiği çalışmalara rastlamak mümkündür Sucuoğlu, Kanık ve Kuçuker (1994), otistik ve zihin ozurlu çocukların annelerine sunulan bir öğretim becerileri eğitim programının, annelerin öğretim becerilerini kazanmalarında, özellikle öğrenme ortamını hazırlama ve eğitim materyalını kullanma boyutlarında etkili olduğunu bulmuşlardır Cavkaytar (1999), annelerin zihin ozurlu çocuklarına ozbakım ve ev içi becerilerini kazandırabilmelerine yardımcı olabilmek için hazırlanan aile eğitimi programının etkili olduğunu belirlemiştir Vuran (1998), annelere çocuklarının uygun davranışlarını ödüllendirme ve uygun olmayan davranışlarını eleştirmeme becerilerinin kazandırılmasında bilgilendirme, donut verme, donut verme ile ödüllerin birlikte kullanılması süreçlerinin, annelerin ödül kullanma ve eleştirme sıklığında çocukların ise uygun olan ve olmayan davranışlarında önemli değişikliklere yol açtığını saptamıştır Birkan (2002) aile merkezli eve dayalı yuruttuğu bir erken özel eğitim çalışmasında, gelişim yetersizliği olan çocuğa sahip annelere

Küçük Adımlar Programı uygulama becerilerini öğretmiştir Gultekin (2002) ise davranışçı yaklaşıma göre hazırlanarak kuruma dayalı sunulan davranış değiştirmeye yönelik aile eğitim programının anne-babaların kendi çocuklarının uygun olmayan davranışlarını azaltmada ve uygun olan davranışlarını arttırmada etkili olduğunu bildirmiştir

Bu ve benzeri bulgulardan hareketle, çocuklarında gelişim geriliği olan ya da çocukları bu riski taşıyan ailelere erken özel eğitim hizmetleri de sunulmaktadır Lee (1993) ailelere sağlanan erken özel eğitim hizmetlerinin temel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır

1 Aileyi karar verme, planlama, değerlendirme ve uygulama düzeyinde programa katmak

2 Hizmetleri, sadece çocuğu değil bütün aileyi ışın içine katacak şekilde geliştirme ve planlamak

3 Amaçların oluşturulmasına ve uygulamanın öncelikle aile tarafından planlanıp yürütülmesine rehberlik etmek

4 Aileye seçenek önerme ve ailenin katılım oranı hakkındaki kararına saygılı olmak

Erken Özel Eğitim Hizmetleri Uygulama Şekilleri

Ailelere sağlanan erken özel eğitim hizmetleri, ailelerin uygulama yapabilme düzeylerine göre farklı şekillerde uygulanmaktadır (Dunst Johanson, Trivette ve Hamby, 1991, Kırcalı İftar 2000)

Uzman merkezli Ailenin gereksinimleri ailenin görüşü açısıyla ancak uzman tarafından belirlenir Ailenin daha işlevsel bir uygulama için uzman yardımına gereksinimi vardır Aile yeterli görülmediğinden uygulama uzman tarafından yapılır

Aile güdümlü Aile uzmanın yaptığı uygulamaları kısmen yapmaya başlar Uzman ailenin yararına olabileceğini düşündüğü uygulamaları belirler Aile çok düşük düzeyde de

olsa kendi problemlerini çözebilecek düzeyde olduğundan sadece uzmanın kontrolü altında uygulama yapar

Aile odaklı Ailenin neye gereksinimi olduğu daha işlevsel bir uygulamayla, aile ve uzmanın işbirliğiyle belirlenir Aile daha ön plandadır Ancak gereksinim duyulduğunda, uzmanın öneri ve rehberliğine başvurulur Aile, mümkün olduğunca, önceden uzman tarafından belirlenen gereksinimleri karşılamaya yönelik programı kullanmaya teşvik edilir

Aile-merkezli Aile, gereksinimlerini kendisi belirler ve karşılama yollarını kendisi oluşturur Kaynak sağlama ve hizmet sunma tamamen ailenin gereksinimlerine ve isteklerine göre belirlenir Uzman sadece danışman konumundadır Uzman ailenin planlama ve uygulama becerilerini maksimum düzeyde kullanmasına yardım etmek için devreye girer ve aileyi teşvik eder Uygulama tamamen yeterliğe dayalıdır Sağlanan kaynak ve desteklerin amacı ailenin gereksinimlerini karşılama yeterliğini arttırmaktır Aile-merkezli yaklaşımın etkililiği çeşitli araştırmalarda incelenmiştir

Erken Özel Eğitim Hizmeti Sunma Modelleri

Aileye sağlanan erken özel eğitim hizmetleri, uzmanın aileyi evinde ziyaret etmesiyle tümüyle evde (eve dayalı) zaman zaman uzmanın eve, zaman zaman da ailenin kuruma gitmesiyle evde ve kurumda (eve ve kuruma dayalı) ve ailenin kuruma gitmesiyle kurumda (kuruma dayalı) olmak üzere üç şekilde sunulabilmektedir (Dunst 1999)

Kuruma Dayalı Erken Özel Eğitim Hizmeti Sunma Modeli

Kuruma dayalı erken özel eğitim hizmeti sunma modelinde, öğretim etkinlikleri, özel eğitim hizmeti veren bir kurumda yapılır Uygulamacılar, ev ziyaretleri yapmadan bütün çalışmalarını kurumda sürdürürler Böylece uygulamacılar aralarında işbirliği yaparak çocuğun gelişimi için uygun öğretim programı geliştirme fırsatı bulurlar

Kuruma dayalı erken özel eğitim hizmeti sunma modelinde, ortamı yapılandırmak ve

uygulamaları aileye ve çocuğa göre uyarlamak, eve dayalı modele oranla daha kolaydır. Ancak kuruma dayalı modelde her çocuğun ve ailenin gereksinimlerinin karşılanması için sunulacak hizmetin bireyselleştirilmesi oldukça zordur. Eve dayalı modelde, bu sınırlılıklar giderilmeye çalışılır.

Ayrıca kuruma dayalı model, özel eğitim gerektiren çocukların tıbbi tedavi gerektirmesi (Fizik tedavi ya da ilaç tedavisi vb.) nedeniyle bir kurumda kalması veya sürekli o kuruma devam etmesi zorunlu olan çocuklar ve aileleri için de uygulanan bir modeldir. Kurum, çocuğun her alanda (Eğitsel-tıbbi) gereksinimini karşılayacak düzenlemelerle donatılmıştır. Bu hizmet modelinde farklı eğitim programları uygulanabilir. Fakat bu programların ortak özelliği çocuğun gelişimini değerlendirme ve destekleme becerilerini içermesidir.

Kuruma dayalı model, çocuğa, çocuklar arası etkileşim ve sosyal oyun fırsatlarını da sağlayabilmektedir. Ayrıca, uygulamacının, aile ziyareti yapmak amacıyla sürekli yolculuk yapması gerekmediği için tercih edilmektedir. Aynı zamanda, kuruma dayalı modelde uygulamacının çocuğu, yoğun gözleme fırsatı da olacaktır. Kuruma dayalı modelde, eve dayalı modele oranla daha çok çocuk ve ailesine eğitim hizmeti götürülebilmektedir.

Eve Davalı Erken Özel Eğitim Hizmeti Sunma Modeli

Eve dayalı erken özel eğitim uygulamalarında en önemli amaç, çocukların eğitiminde aile katılımını arttırmaktır (Bailey, ve diğ., 1998). Eve dayalı uygulamalar, ailenin gereksinimlerini kendi ortamında belirlemek, aileyle birlikte planlama yapmak, çocuğun gereksinimlerini kendi ortamında karşılamak ve aileye bilgi ve eğitim sağlamak için ideal ortamlardır. Pek çok araştırma sonucu, ailelere sağlanan eve dayalı erken eğitim hizmetlerini desteklemektedir. Bunun nedenini Ketelaar ve Vermeer (1998) şu şekilde açıklamaktadır:

1. Bu ortamda öğrendiği beceriyi diğer bir ortama transfer etmede zorluğu olan gelişim geriliği olan çocuklara, özellikle devinsel becerilerin aileleri tarafından ev ortamlarında öğretilmesi,

becerinin uzmanlar tarafından terapi ortamlarında öğretilmesinden daha kolay ve işlevsel olabilir.

2. Uzmanlar çocuklarla belirli sürelerle çalışmaktadırlar. Oysa çocuklar zamanlarının çoğunu aileleriyle birlikte geçirmektedir. Dolayısıyla, aileler evde çocuklarıyla uzmanlardan daha uzun süre verimli şekilde çalışabilirler.

3. Aileler erken eğitim programına katıldıklarında çocuklarının gelişimlerini ve gılgıçlarını daha iyi anlayabilirler ve uygun şekilde gelişmeleri için çocuklarına daha kolay yardım edebilirler.

4. Ailelere kendi çocuklarına eğitim yapma becerilerinin öğretimi, ailelerin yeterliliğini ve kendilerine güvenlerini artırır.

Eve dayalı erken özel eğitim hizmetleri, eğitim merkezlerine uzak, ailelerin kolay yolculuk yapmasına engel olan bölgelerde ve kronik hastalığı olan veya enfeksiyon kapmaya eğilimli çocukların eğitiminde yeğlenmektedir (Wayman ve Lynch, 1991).

Eve dayalı erken özel eğitim hizmetleri, ailenin daha fazla çalışmasını gerektirmesi nedeniyle aileye ek bir yük getirmektedir. Aynı zamanda, ailede kardeş ya da komşu çocukları yoksa, çocuğun, çocuklar arası etkileşim ve sosyal oyun fırsatlarını da engelleyebilmektedir. Ayrıca, uygulamacının, aile ziyareti yapmak amacıyla sürekli yolculuk yapması çok yorucu olabilmektedir. Aynı zamanda eve-dayalı uygulamalarda uygulamacı çocuğu, kuruma dayalı uygulamalarda olduğu kadar yoğun gözleme fırsatı da yakalayamayabilmektedir (Wolery, 1993).

Ei Ziyaretleri

Aileye sağlanan eve dayalı erken özel eğitim hizmeti sunma modelinde uzman aileyi evinde ziyaret eder. Ev ziyaretinin önemli bir yararı, çocuğun ve ailenin gereksinimlerinin karşılanması için, sunulacak hizmetin bireyselleştirilebilmesidir (McBride ve Peterson, 1997). Wolery (1993) her ev ziyareti için, genelde dört basamaktan oluşan bir öğretim sürecinden söz etmiştir. Bunlar (a) aileye uygulama yapma becerilerini ve uygulama şekillerini anlatmak (b) aileye uygulamanın nasıl

yapılacağını gösterip model olmak (c) ailenin yaptığı uygulamayı gözlemek (d) aileye yaptığı uygulamaya yönelik donut vermek

Wayman ve Lynch (1991) ev ziyaretlerini dört aşamada toplamışlardır

1 Selamlaşma Uygulamacı bu aşama boyunca, aile bireyleriyle dostça bir ilişki kurar. Aile bireyleriyle selamlaşmalar kısa sürer. Bu aşama aileyle etkileşimde bulunma şekline ve ziyaretin gidişatına göre yapılır. Uygulamacı ev ziyareti sırasında uzmanca bir yaklaşımla dostça bir etkileşim kurar.

Selamlaşma, bazı aile yapılarında çok önemli olabilmektedir. Selamlaşma sırasında neyin yapıp neyin yapılmayacağı, ziyaret edilen ailenin kültürel yapısına göre belirlenir. Selamlaşma zaman zaman farklı etkileşim şekillerini de içerebilir. Örneğin, herkesin hatırını ayrı ayrı sorma, ikram kabul etme, hediye alıp-verme ya da evin bahçesini dolaşma gibi. Böyle durumlarda uygulamacı, nasıl bir tavır sergileyeceğine, ortama göre kendisi karar verir. Bazen bu etkileşimler, aile ve çocuk hakkında uzmana oldukça yararlı bilgiler sağlayabilmektedir.

2 Amaçları Belirleme Ev ziyareti, aileye sağlanan erken özel eğitim hizmetlerinin uygulama şekline ve ziyaretin amacına bağlı olarak, belirli aralıklarla ve düzenli olarak ya da gerektiğiçe yapılır. Ev ziyaretinin amacı, aileyle yapılan görüşmeler yoluyla ziyaret gününden önce belirlenir. Yine de, ev ziyaretinin amacını kesinleştirmek ve görüş birliğini sağlamak için ilk ev ziyaretinden önce bir ziyaret yapılarak kapsamlı görüşme yapılır. Ev ziyaretinin amacının ne olduğunun bilinmesi ev ziyaretlerini daha açık ve işlevsel kılar.

Önceden belirlenen amaçlarda, ev ortamındaki duruma göre, zaman zaman uyarlamalar yapılabilir. Örneğin, uygulamacı çocuğu gözlemek amacıyla her zaman yaptığı gibi aileye gitmiş, ancak çocuklarının aniden hastalanması nedeniyle aileyi uzuntulu bulmuş olabilir. Bu gibi durumlarda ziyaretin amacı buna benzer daha acil kaygıları gidermek için değiştirilebilir. Sureç, ailenin gereksinimleri ve kaygıları çerçevesinde işler ve bu süreç içinde amaç değişikliğe uğrayabilir.

Öğretim amaçları, (a) aile bireylerinin çalışmalarına katılma derecesine ve şekline (b) ailenin yeterliklerine ve kültürel yapısına göre belirlenir. Bazı aile bireyleri, uygulamacının uzmanlığına saygı duydukları için amaçları belirleme işini uygulamacıdan bekleyebilir. Böyle durumlarda, uygulamacı aile bireylerinin çalışmaya daha etkin katılımlarını sağlamak için yönlendirmelerde bulunur.

3 Uygulama Ev ziyaretinde zamanın çoğu, öğretim için belirlenen amaçları gerçekleştirmek için yapılan etkinliklerle geçer. Bu aşamada uygulamacı sadece aile bireylerinin uygulama sırasında göstermiş oldukları performansı gözleyebilir. Uygulamacı, aile bireylerinin sorularına cevap vermek sorunları çözmek ve çocuğa yapılan öğretimin etkililiğini tartışmak için devreye girer. Uygulamacı, aynı zamanda ailenin kaygılarını ve önceliklerini göz önüne alarak aileyle konuşmak için zaman ayırabilir. Aile bireylerini dinlemek için ayrılan süre kısa tutulurken, zamanın çoğunda, ailelerin kaygılarını azaltacak stratejiler geliştirmelerine yardımcı olunabilir, çocukla doğrudan çalışılarak aileye model olunabilir ya da çocuğun gelişimi değerlendirilebilir.

Erken özel eğitim hizmetlerinde, çok farklı amaçları gerçekleştirmeye yönelik ev ziyaretleri olabilmektedir. Ailenin kültürel yapısı ve yeterlik düzeyi, ailenin etkileşimde bulunma şekli ile planlama ve öğretim yapma düzeyini belirlemektedir. Örneğin, bazı aile bireyleri çocuğun ozruyle ilgili gereksinimleri ya da duyguları hakkında başkalarıyla konuştuklarında kuçumsendiklerini hissederken, bazı aileler de uygulama yapma ve amaç belirlemeyi uygulamacıdan bekleyebilmektedirler. Önemli olan, ailenin gereksinimlerini göz önüne alarak amaçları ve sağlanacak hizmetleri ailenin kültürel yapısına ve yeterliğine göre uygun şekilde uyarlamaktır.

4 Çalışmayı Bitirme Ev ziyaretinde son aşama yapılan çalışmaları özetleyerek görüş birliğine varılmasıdır. Bu aşamada, uzman ve aile bireylerine ziyaret boyunca yapılan çalışmaları tekrar gözden geçirme fırsatı doğar ve farklı uygulama biçimleriyle ilgili görüşlerde görüş

birliğine varılır Ayrıca ev ziyareti boyunca neler yapıldığı özetlenir Son olarak, bir sonraki çalışma için gereksinimler belirlenerek nasıl bir yol izleneceğine karar verilir

Erken Özel Eğitim Programları

Erken özel eğitim programları erken eğitim döneminde gelişim geriliği olan ya da bu risk taşıyan çocukların gelişimlerini değerlendirmek, desteklemek ya da onları bir üst eğitim programına hazırlamak için geliştirilmiş farklı şekillerde uygulanabilen sistematik eğitim programlarıdır (Birkan, 2002)

Ailelere kendi çocuklarının gelişimini değerlendirmeye ve öğretim becerileri kazandırmaya yönelik sıklıkla kullanılan erken özel eğitim programlarından bazıları şunlardır The Murdoch Early Intervention Program (Birnbrauer ve Leanch, 1993) Portage (White ve Cameron, 1987), Parent Action in Childhood Education (PACE) Precise Early Education for Children with Handicaps (PEECH) (Cadman, 1977 Schulz 1987 Shea ve Bauer, 1985) Small Steps Early Intervention Program (Pieterse ve Treloar, 1989) Kuzey Amerika ve Avustralya gibi pek çok gelişmiş ülke de bu programlar, uzman desteği sağlanan aileler ya da uzmanlar tarafından uygulamaktadır (Birkan, 2002 Pieterse ve Treloar 1989, Schaefer 1991)

Türkiye en yaygın kullanılan erken özel eğitim programları, Portage ve Small Steps Early Intervention Program dır Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı- (Birkan, 2002) Türkiye’de yaygın olarak kullanımları nedeniyle bu yazıda özellikle Küçük Adımlar olmak üzere bu iki programın açıklamasına yer verilmiştir

Portage, ABD’de gelişim geriliği gösteren çocukların okulöncesi eğitimine yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiştir Program Portage kontrol listesi, Wessex yeniden düzenlenmiş dil gelişimi kontrol listesi ve altı gelişim alanına ayrılan 624 davranışı içerir Bu gelişim alanları bebelerde uyarım, özbakım, büyük ve küçük kas, toplumsallaşma bilişsel ve dil gelişimi alanlarıdır Altı alan içindeki davranışlar gelişimsel aşamalara

göre sıralanmıştır Her davranışın öğretilmesi için ayrıntılı önerilerin listelendiği etkinlik kartları bulunmaktadır Kontrol listeleri çocuğa öğretilmesi gereken davranışların öncelik sırasını belirlemede kullanılmaktadır Uygulamaya başlarken aile ve aile rehberi çocuğun performansını birlikte belirler Çocuğun performansına göre halihazırda öğrenmeye hazır olduğu beceriler belirlenir ve öğretim etkinliği kartları kullanılarak aile tarafından çocuğa öğrenmeye hazır olduğu davranışlar öğretilir Aile rehberi belirli zamanlarda aileyi ziyaret ederek programın amacına uygun olarak yürütülmesini sağlar (Gargiulo, 1995, Shearer ve Shearer, 1972)

Türkiye de aileler tarafından uygulanan diğer bir program ise, Avustralya da gelişimsel geriliği olan çocukların erken çocukluk dönemi eğitimlerine yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiş ve Türkçe’ye uyarlanmış olan Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Özel Eğitim Programı dır (Pieterse ve Treloar 1989) 1990 ılı yılların sonlarına doğru İstanbul daki Zihinsel Engellilere Destek Derneği, Küçük Adımlar Programı nın Türkiye’ye getirilmesine ve Türkçe’ye uyarlanmasına öncülük etmiştir Küçük Adımlar Programı’nın eğitim materyali sekiz kitaptan oluşmaktadır ve programda alıcı dil iletişim, kişisel toplumsal, küçük kas ve büyük kas becerilerinin öğretimini hedeflenmektedir

Küçük Adımlar Programı kitaplarının birincisi programın dayanaklarını ve hangi koşullarda geliştirildiğini anlatmaktadır İkinci kitap değerlendirme yapma öğretim programı hazırlama, öğretim yapma ve çocukların olumsuz davranışlarıyla başa çıkma yollarını anlatmaktadır

Üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci kitaplar, gelişim alanlarına yönelik hazırlanmıştır Üçüncü kitap, iletişim becerilerinde çocuğun düzeyini belirleme, öğretim amaçlarını saptama ve öğretim yapma becerilerini kapsamaktadır Bu kitabın kullanımı diğer kitaplardan bağımsız olarak yapılabilmektedir Dördüncü kitap, büyük kas becerilerini beşinci kitap küçük kas becerilerini altıncı kitap alıcı dil becerilerini yedinci kitap ise,

kışisel toplumsal becerileri kapsamaktadır. Bu kitapların her birinde her bir becerinin nasıl değerlendirileceği, nasıl öğretileceği, değerlendirme ve öğretim sırasında hangi araç-gerecin kullanılacağı, sonuca nasıl karar verileceği, sonucun ne şekilde kayıt edileceği ve öğrenilen becerilerin nasıl genelleneceği açıklanmaktadır.

Sekizinci kitap, dört, beş, altı ve yedinci kılaplarda yer alan becerilerin değerlendirilmesine ve bu becerilerle ilgili öğretim programı hazırlanmasına hizmet eden kontrol listelerini kapsayan Gelişim Becerileri Envanteri'nden oluşmaktadır. Gelişim Becerileri Envanteri'ndeki beceriler, çoğu normal gelişim gösteren çocuk tarafından envanterde gösterilen yaşlarda edinilmektedir.

Türkiye'de Erken Özel Eğitim Uygulamaları

Portage programı ilk kez Hacettepe Üniversitesi tarafından uygulanmıştır. Programda yer alan tüm öğretim çalışmaları evde yapılmaktadır. Her aileye bir öğretmen atanmaktadır. Bu öğretmen aileye, amaç belirlemeyi, öğretim yöntemlerini ve davranış kontrolü ilkelerini tanıtmaktadır. Öğretmen aileyi haftada bir kez yarım saat ziyaret etmektedir. Her bir ziyaret süresince bebeklerde uyarım, özbakım, büyük ve küçük kas toplumsallaşma bilişsel ve dil gelişimi alanları için öğretim planlanmaktadır. Uygulamada, her hafta bir sonraki ev ziyareti için uç hedef davranış belirlenmektedir. Öğretim öncesi veriler öğretmen tarafından kaydedilmektedir. Aile öğretmenin sunduğu yazılı yönergeler doğrultusunda hafta boyunca öğretim çalışmalarını yürütmektedir (Birkan, 2002, Eraslan Çalışkan ve Özmen, 1997).

Küçük Adımlar Programı gelişimsel gerilik gösteren çocukların aileleri tarafından kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Ancak ülkemizde çoğu aile anlama ve uygulamada desteğe gereksinim duymuştur. Dolayısıyla önceleri Türkiye'de bir süre Küçük Adımlar Programı'nın uygulanması, Zihinsel Engellilere Destek Derneği'nin koordinasyonu ile Ankara, Samsun 19 Mayıs Marmara Abant İzzet Baysal ve Anadolu

üniversitesinin denetiminde sadece aile rehberi desteğiyle yürütülmüştür. Halen özel eğitim ya da benzeri bölümü olan üniversiteler öğrencilerini aile rehberi olarak yetiştirerek Küçük Adımlar Programı'nda görevlendirmekte ve aile rehberlerinin yürüttükleri çalışmaları yakından izlemektedirler (Birkan, 2002).

Örneğin, Küçük Adımlar Eskişehir uygulaması, 1 Ekim 1997 tarihinden 14 Haziran 2000 yılına kadar her yıl Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Engelliler Araştırma Enstitüsü'nün işbirliğiyle, üniversitenin ders yılı süresince yürütülmüştür. Eskişehir uygulaması için Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Programı son sınıf öğrencileri aile rehberi olarak yetiştirilmiştir.

Küçük Adımlar Programı Eskişehir uygulamasına katılan aileler ise, programa başlamadan önce iki gün süren toplam sekiz saatlik bir kurstan geçirilerek Küçük Adımlar Programı ve aile rehberi desteği hakkında bilgilendirilmişlerdir. Bu kurslarda, ayrıca, genel çocuk eğitimi konularına da yer verilmiştir.

Aile rehberlerinden her aileyi haftada bir kez iki saatliğine ziyaret etmeleri istenmiştir. Bu ziyaretlerin amacı, ailelerin Küçük Adımlar Programı'nı uygulamalarına yardımcı olmaktır.

Aile rehberleri ailelerin özelliklerine göre farklı destek biçimlerinden birini benimsemişlerdir.

- Küçük Adımlar kitaplarını rahatlıkla anlayabilen ve uygulayabilen ailelere, değerlendirme ve öğretimde, gerektiğinde destek olunması

- Kitapları anlayabilen ancak uygulamakta zorlanan ailelere değerlendirme ve öğretimin nasıl yapılacağına gösterilmesi çocukla çalışarak model olunması

- Kitapları okuyarak değil de anlatıldığında anlayabilen ailelere, gerektiğinde kitapların aile rehberleri tarafından okunması ve aileyle, değerlendirme ve öğretimin nasıl yapılacağına ilişkin tartışılması

- Kitapları, anlatıldığında da anlayamayan ailelere ise, haftalık basit ödevler verilmesi

İlk haftalarda, aile rehberlerinin bir gelişim alanı belirleyerek, o alanda değerlendirme ve öğretim çalışmaları yürütmeleri ongorulmuştur. Aile rehberlerinden ve ailelerden, bu örnek çalışmalarda deneyim kazandıktan sonra çocuğun gereksinim duyduğu tüm alanlarda ayrıntılı değerlendirme yapmaları ve öğretim programı hazırlamaları beklenmiştir. Küçük Adımlar Programı Eskişehir uygulamalarında aile rehberinin ailelerle yürüttükleri tüm çalışmalar, program yürütücüler tarafından yakından izlenmiştir.

Küçük Adımlar Ankara uygulaması ise, 1996 yılından 1999 yılına kadar Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Bölümü'nce üniversitenin ders yılı ve yaz dönemi süresince yürütülmüştür. Ankara üniversitesi uygulamasında Özel Eğitim Bölümü ile özel eğitim alanında en az 28 kredilik ders alan Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü öğrencilerinden gönüllü çalışmak üzere başvuran öğrenciler aile rehberi olarak yetiştirilmiştir.

Küçük Adımlar Ankara uygulamasına katılan ailelere ise, bir anne baba eğitim programı uygulanmıştır. Bu programda anne babalara, erken eğitim programının amacı ve bu programların aile ve çocuk açısından yararları konularında bilgi verilmiş. Küçük Adımlar kitapları tanıtılmış, çocuğun gelişiminin değerlendirilmesi bireysel eğitim programının oluşturulması temel öğretiler becerileri ortamın düzenlenmesi çocuğun programında yer alan becerilere yönelik etkinliklerin uygulanması, çocuktaki gelişimin değerlendirilmesi ve benzeri konularda bilgiler verilmiştir (Kobal 2001).

Aile rehberleri haftada bir gün iki saat olmak üzere aile ile belirledikleri gün ve saatte ev ziyaretleri yapmışlardır. Bu ziyaretlerde olabildiğince anne ve babanın birlikte evde bulunmaları istenmiştir. İlk iki hafta aile rehberleri anne ve babalar ile birlikte çocuğun değerlendirmesini yapmışlar ve bireysel eğitim programını hazırlamışlardır. Aile rehberleri anne babalara çocuğun bireysel eğitim programında yer

alan becerileri öğretirken ortamı nasıl düzenleyebilecekleri, hangi eğitsel materyalleri kullanabilecekleri ve hangi öğretim tekniklerinden yararlanabilecekleri gibi konularda model olarak model olarak anne babaların davranışlarına ilişkin geribildirimde bulunmuşlar ve aileleri çocuklarıyla çalışmaları konusunda yönlendirmişlerdir. Aile rehberlerinin yetersiz oldukları durumlarda programı yürüten öğretim elemanları problemi çözmeye çalışmışlardır (Kobal, 2001).

Küçük Adımlar Programı ülkemizde uygulanmaya başladıktan sonra programın farklı boyutlarını ele alan araştırmalar yapılmıştır. Örneğin programa katılan aile rehberlerinin ve aile bireylerinin programa ilişkin görüşleri (Ergenekon Batu, Kırcaali-Iftar, Uzuner ve Vuran, 1999, Kırcaali-Iftar, 2000, Ozabaç ve Ergin 2001) ve programın anne-babaların gereksinimlerini karşılayıp karşılamadığı (Sucuoğlu, 2001), programın gelişim geriliği olan ve risk altında olan çocuk ve bebeklerin gelişimleri (Davashgil ve Gungormuş Ozkardeş, 2001, Sucuoğlu, Kuçuker ve Kobal 1997, Sucuoğlu, Ceber ve Ozenmiş-Kaygusuz, 1998), anne babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisi (Kuçuker, 2001) ve anne-babalarıyla etkileşimleri üzerindeki etkisi (Sucuoğlu, Kuçuker ve Ceber-Bakkaloğlu 2001), programda uygulanan fizyoterapi eğitiminin Down Sendromlu çocukların kas gelişimlerine etkisi (Kobal, 2001) incelenmiştir.

Türkiye de Küçük Adımlar Programıyla ilgili yapılan araştırma bulguları özetle, (a) Küçük Adımlar Programı'na katılan tüm çocukların programdan yararlandıklarını ancak hafif derecede gelişimsel geriliği olan çocukların, ıleri derecede gelişimsel geriliği olan çocuklara kıyasla daha fazla ilerleme gösterdiklerini (b) ailelerin, aile rehberi desteği sona erdikten sonra programı kendi başlarına bağımsız olarak uygulayabilmelerinin gerçekleşmediğini, (c) aile rehberi seçme yerleştirme ve izleme çalışmalarında uyarlamalar yapmanın yararlı olacağını göstermiştir.

Araştırma bulguları Küçük Adımlar Programı'nı Türk ailelerinin daha etkin şekilde uygulayabilmeleri için farklı destek biçimlerini

içeren alternatif uygulamaların üretilmesi gerektiğini akla getirmiş ve 2000 yılından sonra bu yönde araştırmalar yapılmıştır Birkan'ın 2000'li yılların başında, çocuklarında gelişim yetersizliği olan annelere Kuçuk Adımlar uygulama becerilerinin öğretimine yönelik geliştirdiği Kuçuk Adımlar Kursu'yla da artık Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü'de gereksinimi olan ailelere eve, ya da kuruma dayalı, aile-merkezli olarak da Kuçuk Adımlar programı uygulanmaktadır Kuçuk Adımlar kursu'nda ilk önce anne-babalara bir kaç gün süren hazırlık oturumları ve ziyaretleri yapılmakta ya da aile belirli günlerde kuruma gelmektedir Aileler ev ya da kurum görüşmelerinde, Kuçuk Adımlar

Programı uygulama becerilerini (Değerlendirme yapma, öğretim programı hazırlama, öğretim yapma ve öğretim programını değiştirme becerileri) bağımsız biçimde öğreninceye kadar çalışmalar devam etmektedir Kurs bu alanda uzmanlaşmış bir uzman tarafından verilmektedir Aile, Kuçuk Adımlar uygulama becerilerinde ustalaştığında uzman desteği geri çekilmektedir

Ülkemizde, çocuklarında gelişimsel yetersizlik olan ya da bu riski taşıyan ailelerin eğitime olan gereksinimleri göz önüne alındığında, bu alanda yapılan çalışmalara ne kadar çok ihtiyaç duyulduğu ve bu çalışmaların ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir

KAYNAKÇA

- Bailey D B, Simeonsson R J, Huntington G S, Camfort M, Isbell P, O'Donnell K J & Helm J M (1998) Family focused intervention: A functional model for planning, implementing and evaluating individualized family services early intervention. *Journal of the Division for Early Childhood* 10: 156-171
- Birkan B (2002) *Kuşuk Adımlar Kursu nun Gelişim Geriliği Olan Çocukla Sahip Annelerin Kuşuk Adımlar ı Uygulama Becerilerini Kazanmalarına Etkisi* Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Birnbrauer J S & Leach D J (1993) The murdoch early intervention program after two years. *Behaviour Change* 10: 63-74
- Blackhurst E A & Berdine W H (1993) *An Introduction to Special Education* (3 th ed) New York: Harper Collins College Publishers
- Cadman L A (1977) *Teachers Handbook: A Handbook for a Pre School Home Intervention Program* Texas Education Support Service
- Cavkaytar A (1999) *Zihin Engellilere Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Aile Eğitimi Programının Etkiiliği* Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Davaslıgil Ü, Güngörmüş Ö, Kardeş O (2001, Haziran) *Kuşuk Adımlar Erken Eğitim Programının gelişimsel sorunu olan öğrenciler üzerindeki etkisinin incelenmesi* Poster 1 Uluslararası Özel Eğitim Konferansı nda sunulmuştur Antalya
- Dunst C J (1999) Placing parent education in conceptual and empirical context. *Topics in Early Childhood Special Education* 19 (3): 141-147
- Dunst C J, Johanson C, Trivette C M & Hamby D W (1991) Family oriented early intervention policies and practices: Family centered or not? *Exceptional Children* 58 (2): 115-126
- Eraslan E, Çalışkan M & Özmen M (1997) Zihinsel ozurlü çocuklarda portage erken eğitim programı uygulaması. *Beşinci Mitat Eniş O el Fğitim Günleri Bildiri Kitabı* Ankara: Türkiye Sıkıtlar Konfederasyonu Yayınları
- Ergenekon Y, Batu S, Kırcalı İftar G, Uzuner Y ve Vuran S (1999 Kasım) *Kuşuk Adımlar Erken Eğitim Programı Eskişehir Uygulanması na ilişkin aile rehberi görüşleri* 9 Ulusal Özel Eğitim Kongresi nde sunulmuş bildiri Eskişehir
- Gargiulo R M (1995) *Working With Parents of Exceptional Children* Boston: Houghton Mifflin
- Gültekin E (2000) *Uygun olmayan davranışların azaltılmasında ebeveynler tarafından uygulanan uyumsuz davranışların ayırtılı pekiştirilmesinin etkisi* X Ulusal Özel Eğitim Kongresi nde sunulmuş bildiri Hatay
- Heward W L (1996) *Exceptional Children: An Introduction to Special Education* (5 th ed) New Jersey: Merrill/Prentice Hall
- Hornby G & Singh N N (1984) Behavioural group training with parents of mentally retarded children. *Journal of Mental Deficiency* 28 (1): 43-52
- Ketelaar M & Vermeer A (1998) Parental participation in intervention programs for children with cerebral palsy: A review of research. *Topics In Early Childhood Special Education* 18 (2): 108-118
- Kırcalı İftar G (2000) *Kuşuk Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı nın Aile Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi* Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Kobal G (2001) *Kuşuk Adımlar Erken Eğitim Programı* (s. 1-17) Cümle Yayınları İstanbul
- Kobal G (2001 Haziran) *Erken eğitim programına katılan down sendromlu çocuklarda fizyoterapi programının büyük kas gelişimlerine etkisinin incelenmesi* Poster Uluslararası Özel Eğitim Kongresi nde sunulmuştur Antalya
- Kuçüker S (2001 Haziran) *Erken eğitimin gelişim geriliği olan çocukların anne babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi* Uluslararası Özel Eğitim Kongresi nde sunulmuş bildiri Antalya
- Lee J M (1993) *A Validation Study of the Family Centered Program Rating Scale* Lawrence, KS: Kansas University
- Makau N & Manos M J (1989) A behavioral model for training parents: social casework. *The Journal of Contemporary Social Work* October: 479-487
- McBride S L & Peterson C A (1997) Issues in early intervention: Insights from the Newfoundland and Labrador evaluation project. *Developmental Disabilities Bulletin* 19 (2): 36-65
- Minke K & Scott M M (1993) The development of individualized family service plans: Roles for parents and staff. *The Journal of Special Education* 27 (1): 82-106
- Odom S L, Yoder P & Hill G (1988) Developmental intervention for infants with handicaps: Purposes and programs. *The Journal of Special Education* 22 (1): 11-24
- Ozabacı N ve Ergin H (2001 Haziran) *Kuşuk Adımlar Erken Eğitim Programına katılan aile rehberleri ve ebeveynlerin programa ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi* Poster Uluslararası Özel Eğitim Konferansı nda sunulmuştur Antalya
- Peterson N L (1988) *Early Intervention for Handicapped and At Risk Children* Denver: Love Publishing Company
- Pictore M & Tietlow R (1996) *Kuşuk Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı*

- (Çev. G. Kırcaali-İftar (Ed.). İstanbul: Zihinsel Engellilere Destek Derneği.
- Powers, L.E., Singer, H.S., Stevens, T., & Sowers, J.A. (1992). Behavioral parent training in home and community generalization settings. *Education And Training In Mental Retardation*, 16 (2), 13-27.
- Schaefer, E.S. (1991). Goals for parent and future-parent education: Research on parental beliefs and behavior. *The Elementary School Journal*, 91 (3), 15-27.
- Schuck, L.A., & Bucy, J.E. (1997). Family rituals: Implications for early intervention. *Topics In Early Childhood Education*, 17, 477-493.
- Schulz, J.B. (1987). *Parents and Professionals in Special Education*. New York: Allyn and Bacon.
- Shea, T.M., & Bauer, A.M. (1985). *Parents and Teacher of Exceptional Students*. New York: Allyn and Bacon.
- Shearer, D.E., & Shearer, M.S. (1972). *The Portage Project: A Model for Early Childhood Intervention Strategies for High Risk Infants and Young Children*. Baltimore: University Park Press.
- Sucuoğlu, B., Kanık, N., & Küçükler, S. (1994). Anne babalara öğretme becerilerinin kazandırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (31), 36-43.
- Sucuoğlu, B., Küçükler, S. ve Kobal, G. (1997). Ev ağırlıklı erken eğitim programlarının gelişim geriliği olan bebeklerin gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Yedinci Özel Eğitim Kongresi serbest bildiri*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Sucuoğlu, B., Ceber, H., Özenmiş, P., ve Kaygusuz, Y. (1998). Küçük Adımlar Erken Eğitim Programının hafif ve ağır derecede gelişimsel geriliği olan bebek/çocuklar üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Sekizinci Özel Eğitim Kongresi serbest bildiri*. Edime.
- Sucuoğlu, B. (2001, Haziran). *Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı anne-babaların gereksinimlerini karşıladı mı?* Poster Uluslararası Özel Eğitim Konferansı'nda sunulmuştur. Antalya.
- Sucuoğlu, B., Küçükler, S. ve Ceber-Bakkaloğlu, H. (2001, Haziran). *Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne ve babalarıyla etkileşimleri üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Uluslararası Özel Eğitim Konferansı'nda sunulmuş bildiri. Antalya.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2000). *Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Ankara: Millî Eğitim Yayınevi.
- Vuran, S. (1998). *Zihin engelli çocuk annelerine ödüllendirme ve eleştirmenin kazandırılmasında bilgilendirme, dönüt verme, ve ödüllendirmenin etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Wayman, K.I., & Lynch, E.W. (1991). Home-based early childhood services: Cultural sensitivity in a family systems approach. *Topics in Early Childhood Special Education*, 10 (4), 56-76.
- White, M., & Cameron, R. (1987). *Portage Early Education Programme: A Practical Manual*. England: NFER-NELSON Publishing Company.
- Winton, P.J. (1986). The developmentally delayed child with the family context. *Advances in Special Education*, 5, 219-255.
- Wolery, M. (1993). Early childhood special education. Blackhurst, A.E., & W.H. Berdine (Ens). *An Introduction to Special Education*. (3 th ed). New York: Harper Collins Publishers.